

in Situ

Archaeologica

Diskussion

Att gräva nuet

– Samtidsarkeologi och fältarkeologi

Håkan Petersson

Inledning

Arkeologin som självständig vetenskap ville bort ifrån historiebrukets folkloristiska trädningar av forntida tider. Vad som kom att utvecklas var metoder för att söka fakta, att gräva enligt förutbestämda regler och rutiner för att söka ny och okänd kunskap. Sedan dess har metodik, tolkningssätt och intresseområden utvecklats och förändrat den grundläggande förutsättningen d. v. s. att efter fasta principer, på ett metodiskt sätt, gräva efter materiella lämningar som kan ge svar på ställda frågeställningar.

Ett av de nyare inlagen inom disciplinen är att arkeologiskt studera vår egen samtid, men inte nödvändigtvis för att söka försvunnen kunskap. Ämnet

är bredare än så och kan sträcka sig till det egentliga syftet nämligen att bara engagera allmänhet i något som kan stimulera dem för stunden. Området är brett, men betecknas slentrianmässigt som samtidsarkeologi.

Det handlar snarare om samtidsstudier än arkeologi. I detta vävs olika angreppssätt samman i en slags kulturstudie, många gånger utifrån interjuver och privatpersoners egna tolkningar av relativt vanliga arkeologiska fenomen, oftast i syfte att bearbeta det historiskt nära, gärna 1800- och 1900-tal i syfte att diskutera vår egen samtid. En slags humanistisk diskussion av vår egen vilshenhet om man så vill. Området kan säkerligen både premieras och kritiseras från en mängd olika perspektiv. Som arkeolog är jag relativt öppen för

ämnet, men relativt fundersam över dess tillvägagångsätt i bruket av arkeologisk metod, definierat som ett strukturerat sätt att söka kunskap och i förlängningen därmed också dessa arkeologiska studiers vetenskaplighet. Det heter ju inte samtidsarkeologi för intet och det är knappast heller ingen tillfällighet att dess främsta representanter är alla arkeologer. I denna artikel diskuteras inte samtidsarkeologi som kulturarvsforskning utan artikeln begränsas till att studera samtidsarkeologins användande av arkeologisk metod – grävningar eller undersökningar som vi oftast säger – i syfte att premiera sina studier och ämnesområdet som helhet.

Samtidsarkeologin handlar mer om ett nytt ideologiskt förhållningssätt till arkeologi som vetenskap, där ett underifrån perspektiv på det som studeras eftersträvas. Innebörden av detta är att allmänhetens intresse, engagemang och önsknings skall styra den arkeologiska praktiken genom en medborgardialog och ett brukarperspektiv (Burström 2007, Karlsson & Nilsson 2001, Synnestvedt & Persson 2007 m. fl.). Tingens emotionella betydelse och människans intresse för vad tingen varit med om och representerar, tenderar att stå i fokus. För så som Burström skriver skapar en rostig sardinburksnyckel bland isiga stenar inga större emotionella värden, men när de påträffas på Vitön vid Andréexpeditionens sista läger förändras engagemanget (Burström 2004).

Samtidsarkeologins rör sig i gränslandet mellan arkeologi och andra närstående ämnen, för att försöka skapa ett bredare perspektiv på studier av materiell kultur som nutidskultur. Intressefältet tenderar också att bli platsspecifikt, det vill säga allmänhetens intresse av just det aktuella studieobjektet och inte allmängiltiga i fenomen i människans tusenåriga historia. Området är brett och mycket av det som görs inom samtids arkeologin utgår inte nödvändigtvis från en arkeologisk metodik, utan kan oftare vara en slags etnografiska exposéer utförda av arkeologer.

Det demokratiserade kulturarvet

Av central vikt för arkeologiska samtidsundersökningar är ett aktivt deltagande av allmänheten. Undersökningar skall helst vara lika mycket brukarinitierade som av professionen skapade. Studierna är allt som oftast etnologiska exposéer eller roliga tillställningar, som på olika sätt gör allmänheten delaktig. Mycket av diskussionen går ut på att vi inom professionen inte är

de enda arkeologerna och inte har tolkningsföreträdare (Burström 1999, Gustavsson & Karlsson 2008:236-237, Karlsson & Nilsson 2001:23, Wahlgren 2008). Ett vanligt argument, som bygger på Agenda Kulturarv, är att demokratisynen inom kulturmiljön förutsätter ett deltagande av allmänheten och engagemang i allmänhetens nutidshistoria. Först då kan kulturmiljöarbetet engagera och göra arkeologin demokratisk (Persson 2008:9-10, Agenda kulturarv slutrapport 2004). Flera studier beskriver det som en underförstådd legitimitetskris. Arkeologin bör vara mer brukarstyrd för att en demokratisk kulturmiljöpraktik skall genereras och en reell dialog inom kulturarvsförvaltningen upprättas (Persson 2008, Karlsson 2008, Gustavsson & Karlsson 2004:7-13). Kulturarvets skyddande fundament, det vill säga allmänhetens engagemang, riskerar därför att gå ifrån en dålig position till att försvinna helt (Gustavsson & Karlsson 2004:12, Persson 2008:9).

Det är i detta sammanhang som samtidsarkeologin betraktar sig som representanterna för en ny och demokratiskt förankrad kulturmiljö (Persson 2008). I detta avseende är samtidsarkeologin en del av projektet Agenda Kulturarv och dess ambition i att skapa en ny slags svenskhet som också integrerade det multikulturella Sverige. Strävan mot att kulturarvssektorn borde inriktas på att presentera hur man bör förhålla sig till sitt eget kulturarv har i sin tur kritiserats som statens nya strategi i att behålla inflytandet över kulturkonsumenter (Svensson 2006:186). Projektet har heller aldrig fått något reellt inflytande på kulturmiljösektorn.

Samtidsarkeologin är med sin ambition av att vara arkeologin som allmänheten vill ha och strävan efter att aktivt engagera allmänhetens egenintresse för kulturhistoria, det tydligaste inslaget av projektet Agenda Kulturarv inom ämnet arkeologi. Frågan är dock hur korrekt världsbilden egentligen är och hur mycket som egentligen handlar om att legitimeras samtidsarkeologin i sig självt gentemot en förment motståndare, i vad som slentrianmässigt betraktas som den traditionella arkeologin.

Samtidigt efterfrågas också den arkeologiska expertisen bland ämnets intressenter, oavsett det rör sig om myndigheter, företag och enskilda människor. Den är också en del av dragningskraften till ämnet tillsammans med just själva upptäckandet som sådant. Allmänhetens engagemang är väsentligt, men samtidigt

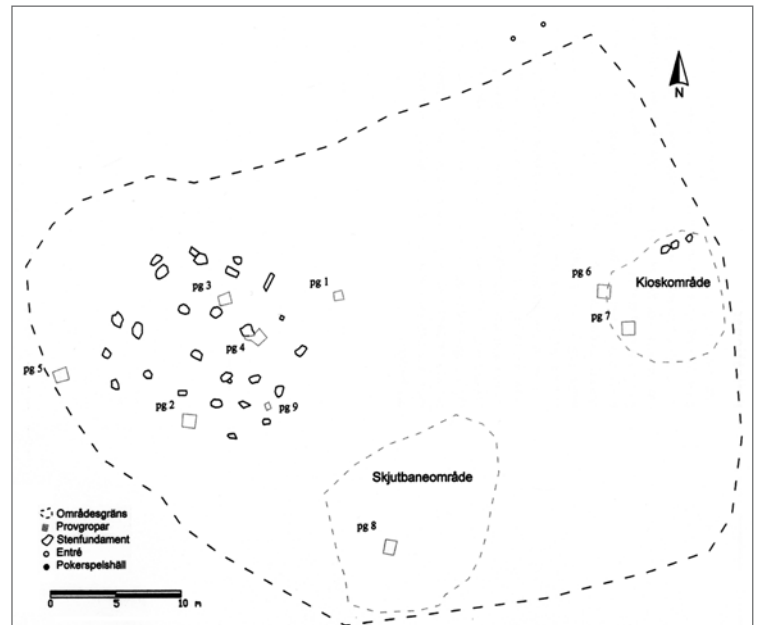
strävar också den efter den korrekta uppfattningen. Jag ställer mig därför frågande till ett aktivt deltagande i form av medbestämmande om vad som skall grävas. Frågan är om det ens är ändamålsenligt för arkeologin, eller ens en nödvändighet, för ett demokratiserat kulturarv? En integrering av intresserade i allmänhet och ett större engagemang bland intresserade som dessutom är rumsligt knutna till området vore dock att föredra. En profession med ett visst tolkningsföreträde i vetenskapliga frågor lär dock behövas, inte minst för att skapa förutsättningar för en likartad kulturmiljö i hela landet. Det föreligger en kunskapsfientlighet inom vissa delar av kulturmiljösektorn, där man förnekar sin egen kunskap och sin egen potential.

Samtidsarkeologi och arkeologisk metodik

Min läsning av samtidsarkeologiska undersökningar visar på en önskan att legitimera aktiviteten i sig, genom att påstå sig göra något arkeologiskt när det i själva verket mest syftar till att engagera allmänheten i kulturarvet per se. Fokus ligger istället på att använda arkeologin som ett redskap för att engagera allmänheten och deras egna historiska upptäckarintresse, och inte det vetenskapliga resultatet i sig (Persson 2008, Gustavsson & Karlsson 2004:10-13, 237, Karlsson & Nilsson 2001:ix-xv, 3-8, 23, Burström 1999).

Visst kan människor få gräva på sin egen bakgård och hitta fimpar, kapsyler och klädgalgar med mera (Gillberg et al. 2009, Persson 2008, Synnestvedt & Persson 2007), men skall samtidsarkeologiska undersökningar bara handla om att vara en rolig aktivitet genom att gräva efter det vi redan känner till? Eller bör samtidsarkeologiska undersökningar likt andra, betraktas utifrån arkeologi som vetenskap? Fallerar den inte som arkeologi, om den bara ses som ett sätt att legitimera samhällsnytta och arkeologisk existens via folkligt engagemang, oavsett vetenskapligt innehåll? Samtidigt missar man ju en hel del vetenskaplig potential som just ligger i att studera samtida, eller i tid, historiskt nära lämningar av materiell kultur, vilka kan bära på relevant kunskap som saknas och vars undersökning inte kan legitimeras via KML, eftersom lagstiftningen inte omfattar den slags lämningar.

Begreppet arkeologisk undersökning används inom samtidsarkeologi där det rymmer mer än bara en arkeologisk grävning. Vikten av att vara arkeologisk i det man gör resulterar i ett bredare begrepp där alla slags

1. |
Undersökningsplan över dansbanan Ramneskärsparken. Efter Persson 2008:14.
Excavation plan of the dance pavilion in the park at Ramneskär. From Persson 2008:14.

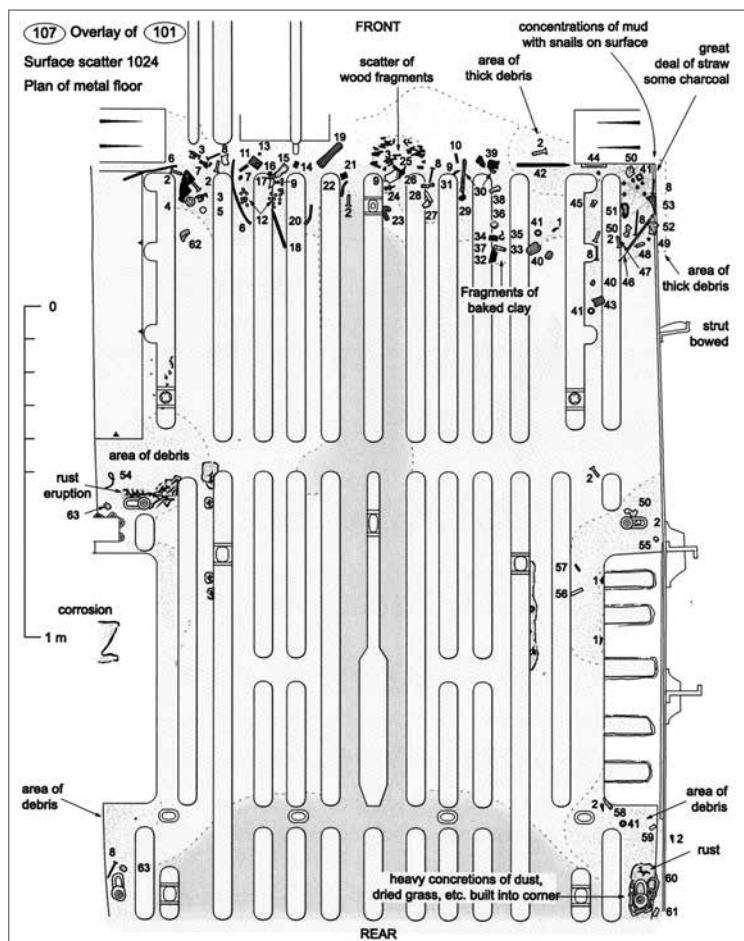
studier, gärna etnografiska fältstudier, beskrivs som arkeologiska undersökningar (Karlsson 2009, 2008) och där också genomgångar av museala magasin blir till utgrävningar (Svanberg 2008, Wahlgren 2008).

För att belägga resultat utifrån arkeologisk metod, har det inom uppdragsarkeologin erfarenhetsmässigt utvecklats en viss nivå av metodisk stringens, som anses nödvändig för undersökningens vederhäftighet. Det är min uppfattning att den väldigt ofta brister p.g.a. sannolikt bristande erfarenhet av och kunskap om en fältarkeologisk situation, bland de samtidsarkeologiska undersökningar jag studerat.

Exempelvis konkluderas efter nio provgropar vid undersökningarna av Ramneskärs folkpark att undersökningen belagt den faktiska placeringen av skilda byggnader placerade över en cirka 2 000 m² stor yta (Persson 2008:14). Slutsatserna bygger i detta fall på arkivmaterial och interjuver med lokalbefolkning.

Uppdragsarkeologin kallar för övrigt heller inte provgropar för schakt. Påpekandet kan tyckas trivialt, men begreppsvärlden har en betydelse för tolkning och schakt antas vara större öppnade ytor med maskin. Det i sig betyder en hel del vid tolkning av fenomen, anläggningar, fyndmängd och liknande.

De genomgånga samtidsarkeologiska undersökningarna saknar väldigt ofta ett problematiserande

2. | Undersökningsplan över en Ford transit årsmodell 1991. Efter Bailey et al. 2009:8.

Excavation plan of a Ford Transit from 1991. From Bailey et al. 2009:8.

förhållningssätt till varför man just behöver gräva över huvudtaget (Persson 2008, Albris et al. 2008, Karlsson 2008, Ulin 2008), vilket accentuerar att arkeologi inte är en nödvändig metod utan bara ett medel för att nå kontakt med medborgarna. Projekten kommer oftast med rätt självklara slutsatser (Persson 2008, Albris et al. 2008) eller använder en arkeologisk grävning för en iscensättning av en redan känd historisk berättelse (Ulin 2008).

I det s.k. parkarkeologiprojektet (Gillberg et al. 2009) söktes information om parker och grönområden, som inte förekommer på Göteborgs kommuns så kallade sociotopkartor över stadens parkmiljöer. Inte oväntat finner de spår av aktiviteter som inte omnämns i kommunens underlag, exempelvis tecken på narkotika och fylleri. Förekomsten av dylika aktiviteter i stadsparkar torde dock inte framstå som en uppseendeväckande ny kunskap. Att det inte beskrivs i

kommunens sociotopkartor hör kanske samman med att det inte är ändamålet med parkerna eller ens den mest vanliga förekommande aktiviteten. Man kan ju också förstå om kommunen inte vill marknadsföra sina parker som plats för ungdomsfylleri och knarkkonsumtion, när man arbetar för att skapa grönområden för rekreation och trivsel i sina stadsmiljöer. Visst, vilket påpekas i artikeln, döljer kommunen dylika problem eller aktiviteter. Projektet har problematiserat parkutnyttjandet, men behövde man tillämpa en arkeologisk metod för att åstadkomma syftet? Etnografiska fältobservationer, under rätt klockslag och tidpunkt på året, hade sannolikt gett liknande, bättre och mer kontextuella resultat än vad ett antal meterrutor under parkbänkarna gett oss.

I artikeln framgår heller inte representativiteten i det metodiska, det vill säga grävandet. Hur vederhäftigt är det att gräva några meterrutor under just parkbänkar? Varför undersöks inte olika slags aktivitetsytor inom parkmiljöerna? När man nu så markant lyfter fram narkotika och alkoholkonsumtion som det nya i studierna bör urvalet om var man gräver sina meterrutor också ha beaktats i slutsatserna. Olika aktivitetsytor kan visa på olika parkutnyttjanden. Hur har urvalet av vilka parkbänkar som delundersökts gjorts? Är det både parkbänkar på skymda platser, respektive platser med full insyn, de placerade nära vägar, hus och gatlyktor eller de långt in i parken och så vidare. Vilken slags park är undersökt? Har olika typer av parker i olika slags områden med olika socialgrupper representerade undersökts?

Den mest metodiskt stringenta samtidsarkeologiska undersökning jag studerat kommer från England där även svenskar deltog. Studien presenteras i artikeln *Transit, Transition: Excavating J641 VUJ*. Här genomförs en synnerligen väldokumenterad och metodiskt stringent arkeologisk undersökning av ett enskilt objekt som utgör en specifik kontext (Bailey et al. 2009). De metodologiska aspekterna av en arkeologisk undersökning beaktas synnerligen vederhäftigt och härleds ur ett stringent vetenskapligt syfte. Dessvärre kan återigen resultaten av undersökningen upplevas som relativt självklara. Den vetenskapliga målsättningen formuleras också om i avslutningen. Undersökningen av objektet i sig motiveras med att:

...to see what can be learnt from a very particular, common and characteristic type of contemporary place;

to establish what archaeologists and archaeology can contribute to understanding the way society, and specifically we as archaeologists, use and inhabit these places; and to challenge and critique archaeologies of the contemporary past.

(Bailey et al. 2009:1)

Vad som grävs ut är en Ford Transit från 1991 som använts av museets arkeologer, alltså en bil. Det dokumenteras, ritas och fotograferas. Fyndspridningsplaner upprättas och bilmodellens förekomst i England presenteras i en spridningskarta. Ett profilmfoto med tillhörande fotostockar visar motorblocket uppställt på sidan under utgrävning.

Undersökningen är metodiskt vederhäftig och resultaten presenteras arkeologiskt korrekt. Slutsatserna är dock inte särskilt häpnadsväckande och mycket av de arkeologiska resultaten skulle kunna identifieras i handböcker o.d. över bilmodellen. Arkeologiskt visas att bilen har modifierats och reparerats, många gånger amatörmässigt. Fynden i bilen visar på olika aktiviteter, särskilt anknytta till arkeologisk verksamhet. Vetenskapliga analyser identifierar hår från människa, katt och hund. Projektet visar på hur bilen har använts och hur slarviga arkeologer är på att göra rent efter sig i firmabilen.

Är projektet kunskapsmässigt relevant? Det svarar i alla fall bitvis upp till syftet. Frågan är vad det tillför kunskapsprocessen av "contemporary places", samtida sociala mönster eller kunskapen om undersökningsobjektet i sig? Att projektet delvis fallerar, indikeras av att projektet avslutningsvis omformulerar syftet till det betydligt blygsammare ändamålet, att göra en publik undersökning, som skapar diskussion samtidigt som det är en övning i metodik (Bailey et al. 2009).

Bekräftande undersökningar

Problematiken med den bekräftande undersökningen lever arkeologin med hela tiden, samtidigt som det finns en insikt i att mängden undersökningar med likartade fenomen, i sig behövs för att göra mer syntetiska slutsatser av utdöda kulturer. Problematiken blir dock särskilt tydlig i samtidsarkeologiska undersökningar, vilka utförs på kända objekt med tidigare belagda fakta. Även kulturfenomenen är oftast i hög grad levande, varför ett bekräftande inte behövs i samma grad som t. ex. vid stenåldersboplatser för att göra synteser. Det meningsfulla med att gräva i övergivna dansbanor, stadsparker, missilbaser och festivalområden eller till

och med museiarkeologernas övergivna minibuss, när inget nytt av betydelse för kunskapen om dessa fenomen framkommer, måste vara starkt begränsad (Bailey et al. 2009, Karlsson 2008, Persson 2008, Albris et al. 2008, Gillberg et al. 2009). Det stärker ju inte studien att den arkeologiska metodiken, oftast inte ges tillfälle att verkligen spela ut sin potential. Istället är undersökningsytorna oftast små och fragmentariskt undersökta, till synes utan metodiskt genomtänkt strategi.

Vid den övergivna dansbanan (Persson 2008) missade undersökningen det väsentligaste bidraget arkeologin i denna undersökning kunde ha bidragit med. Det vill säga att en arkeologisk undersökning av platsen kanske skulle kunna identifiera okända, och bestrida förment kända spridningsmönster av aktiviteter på platsen.

En liknande iakttagelse ger arkeologiska undersökningar av störtade flygplan från andra världskrigets England (Nilsson 2008), där arkeologin mest verkar vara ett sätt att ge legitimitet åt helt andra syften. I värsta fall souvenirjakt och i bästa fall anhörigas önskan om att få begrava sina släktingar. I detta avseende skulle dock arkeologin, som Nilsson säger, kunna spela en avgörande roll genom att identifiera *okända* kraschplatser, så att planen kan tas tillvara på ett mer metodiskt sätt och sålunda undvika att kroppsdelar hittas av misstag (Nilsson 2008:38).

Den arkeologiska studien av Roskilde festivalplats visar på uppdelningen av tältområdet i sociala rum. Bland dessa sociala rum iakttogs sociala mönster, så som skillnader i sättet att hantera avfall, och strukturera lägrets uppbyggnad o. s. v. Författarna beskriver resultaten som att arkeologerna får öga på saker som inte uppträder i andra källor. Emellertid behövdes inte arkeologin för att konstatera sociala mönster på Roskilde festivalplats och är knappast den mest ändamålsenliga metoden heller. Just uppdelningen i sociala mönster mellan de olika tältplatserna, identifierades via *iakttagande observation* under festivalen, främst via interjuver med de som bodde i tälten och inte via arkeologisk utgrävning. Den arkeologiska utgrävningen visade istället på förhöjda fosfatvärden vid ett staket som man visste fungerade som pissoar under festivalen. I en profil identifierades det lager av gytta som besökare brukar beteckna som "smat", alltså den lervälling som uppstår på grund av ett intensivt regnande under festivalen.

Är arkeologisk metod ändamålsenlig i dylika studier? Är det någon som betvivlar detta lager av gytta på Roskildefestivalen? Det finns väl dokumenterat i både ord och bild, så varför gräva efter det? Därtill, trots användandet av arkeologisk metod och interjuver, kvarstår ändå frågetecknet kring den bakomliggande orsaken till tältstadens uppdelning. Författarna kan därför bara spekulera i att det sannolikt är resultatet av olika syn på avfallshantering i deltagarnas olika länder (primärt Sverige och Danmark). Huruvida berusade svenska ungdomar skulle uppföra sig mer exemplariskt än danska och varför, kvarstår dock att reda ut.

Karlsson, Burström och Gustavsson gav sig av till Kuba (Karlsson 2008), för att samtidsarkeologiskt studera Sovjetunionens gamla missilramper från Kubakrisen. På första resan grävdes en provgrop och på den andra ett antal schakt. Dock utan att bidra med någonting till förståelsen av Kubakrisen och dess eftermäle, verkar det på rapporteringen. Relativt intressanta reflektioner omkring lokalbefolkningen och missilrampernas kvarlåtenskaper presenteras i studien, men utgrävningarna gav inget mervärde. Det skulle de kanske kunna göra med rätt slags frågeställningar och rätt slags insats. Artikeln blir nu mest en reseskildring av den kubanska landsbygden och återanvändandet av materiella lämningar från Sovjetiska missilramper. Visst kan studier likt dessa väcka ett intresse och vara utgångspunkter för diskussioner kring frågor om återbruk av materiell kultur, men behöver man åka till Kuba för att göra det? Naturligtvis finns det ett intresse av kollegiala kontakter och samarbetsprojekt mellan arkeologiska företrädare i olika länder, men i studien presenteras inga problemformuleringar omkring dylika aspekter. De sporadiska utgrävningar som genomfördes på Kuba, presenterar istället ett bekräftande av vad man sett på frisläppta amerikanska spionflygsfoton. Men det kan ju knappast ha varit syftet med den arkeologiska undersökningen? Betvivlades flygfotonas sanningshalt eftersom arkeologiska schakt grävdes, nu när till och med mangoträden på flygbilderna återfanns på platsen.

På samma sätt missade den arkeologiska metoden vid undersökningarna av Roskilde festivalplats huvudsyftet till varför folk är där, rockmusik. Inga fynd beskrev denna situation. Enligt författarna leder detta till eftertanke när vi tolkar fynd på andra håll, både

i vår samtid och förhistoriskt (Albris et al. 2008:23). En reflektion som förekommer i flera samtidsarkeologiska studier:

Appliceras detta på ett vidare arkeologiskt perspektiv uppkommer intressanta frågor kring det materiella. Om spåren redan är suddiga och svårgreppbara efter en generations tidsrymd, hur är då med materiella lämningar efter bronsålderns människor som levde för 100 generationer sedan. Vad blir egentligen kvar och varför?

(Persson 2008:15)

Denna och flera andra källkritiska slutsatser kan betraktas som självklarheter inom dagens forskning. Råder det okunnighet bland samtidsarkeologer om hur fältarkeologisk metodik utförs eller hur fältarkeologin diskuterar och beaktar källkritik? Problematiken är varken oväsentlig eller ignorerad av arkeologin. Är slutsatser likt dessa ett slags försök till att legitimera den egna fältarkeologiska insatsen inför det arkeologiska kollegiet, eller en reell metodologisk upptäckt?

Det tycks finnas ett annat fokus inom samtidsarkeologin där ändamålet med den arkeologiska undersökningen, där grävandet i sig självt, blir ett självändamål för att fungera som en publikmagnet gentemot allmänheten. Arkeologi som metod kan dock bara betraktas som framgångsrik när den skapar kunskap om faktorer som inte bättre åskådliggörs med andra metoder, och i det fallet tenderar de flesta samtidsarkeologiska grävande projekten än så länge fallera. Avsaknaden av arkeologisk metodik, förankrad i aktuella frågeställningar, leder till att arkeologin brukas rätt oreflekterat. Den arkeologiska grävningens främsta syfte blir istället att göra samtidsstudien arkeologisk.

Gräv ut och gräv in!

Ett helt nytt sätt att se på arkeologisk undersökning har initierats av SHM. Man inte bara gräver ut samlingarna, magasinen och en och annan undanstoppad låda här och där på museet, utan man gräver också *in* fynden, det vill säga ner i jorden på museets innergård efter att man först har grävt ut samma innergård (Svanberg 2008, Wahlgren 2008).

Vid utgrävningen av innergården på SHM är det en aktiv deltagande besökspublik som bestämmer tolkningarna av fynden, tolkningar som sedan följer fynden in i samlingarna och registreras i museets

databas, syftet sägs vara att:

undersöka museets egna historia som den avspeglas i arkeologiska lämningar från gården, att studera och ge museet ökad kompetens att hantera publikmötet vid en arkeologisk undersökning, samt att katalogisera en diskussion om museets historia och samlingspraktik.

(Svanberg 2008:92)

Återigen upplevs syftet rätt konstruerat, förutom möjligtvis första föresatsen. Den så kallade utgrävningen motiverades dock med att ge museet ökad kompetens att hantera det publika mötet vid en arkeologisk undersökning. Men då allmänhet både deltog aktivt i grävning och tilldelande fynden tolkning, hur relevant är då studien i relation till den arkeologiska vardagen?

Störst diskussion tycks ha uppstått kring en spännbuckla i plast från 1980-talet och huruvida den var autentisk eller en kopia. Dess autenticitet ligger i att den låg i den rekonstruerade graven, när den grävdes fram ur jorden. För annars, ansågs det, är även vikingatida spännbucklor bara kopior av europeiska dito. Dess betydelse för vetenskapligt centrala frågeställningar kring originalitet och arkeologiskt materiella perspektiv, status och symbolik torde dock vara minimal.

Undersökningarna av SHM:s innergård avslutades sedan med att nya, insamlade vardagsföremål, grävdes in, eller snarare ner, i en stor grop. Motiveringen var att diskutera historiemedvetande i samtiden, där ingrävningen av vad folk ville lämna till eftervärlden ansågs ha stor potential för att engagera människor i dialog kring historiska teman – aspekter som författarna anser kan vara svåra att fånga i publik arkeologi. Ingrävningen skulle också fungera som en utgångspunkt för diskussioner kring vad vi lämnar efter oss, liksom få oss att reflektera över vad som är kvar från gångna tider och vad som försvunnit (Wahlgren 2008).

Hur jag än vänder på det, blir argumenten mest till för att försöka legitimera ingrävningen som en vederhäftig museal aktivitet, snarare än att diskutera de punkter som eftersträvades. Ingrävningen, och dess hänvisning till arkeologiska föreställningar om olika kulturers bruk och återbruk, skapar istället ett förlöjligande av arkeologisk praktik och vetenskap. En viss ironi från samtidens besökare kan kanske också skönjas i att hundbajspåsar, tamponger och disktrasor lämnades in till ingrävningen på SHM:s innergård.

Samtidsarkeologin som den undersökande berättelsen

Visst kan samtidsarkeologiska studier vara relevanta arkeologiska komplement. Det kräver dock betydligt mer än bara ett engagemang med allmänhet och ett emotionellt historiskt intresse, som griper tag i läsaren genom en god berättelse. Allt som oftast saknas en medvetenhet om vart man vill komma med just bruket av arkeologisk metod. Vad tillför arkeologin kunskapsmässigt i dessa fältarkeologiska samtidsstudier, som inte kan greppas bättre med andra metode? Behovet av arkeologin tenderar att vara sekundär.

Motiveringen till ett metodiskt bruk av arkeologiska undersökningar blir därför att just betrakta arkeologi som ett medel för kommunikation. Undersökningarna intill en hällkista i Bergsjön (Synnestvedt & Persson 2007) visar med sin målformulering tydligt, att vad man grävde inte var av någon större betydelse, utan det var grävandet i sig som var det väsentliga. Syftet var enkom att genom delaktighet, förmedla kulturella särarter och skapa identitet till en plats, eller gemenskap över kulturella gränser, inom en förort. Däremot så har projektet i sin helhet, en intressant blick för hur flera olika historiska epoker vävs samman, i livet kring hällkistan. Denna del av projektet är dock mer av etnologisk än arkeologisk natur. Hur etnologer bedömer värdet av densamma är dock för mig okänt. Utgrävningen i sig är av helt underordnad betydelse och just därför var det kanske lika bra, att det som i fallet med hällkistan i Bergsjön, aldrig gavs något tillstånd för att gräva i själva fornlämningen.

I Jonna Ulins (Ulin 2008) arkeologiska undersökning står berättelsen med en personlig terapeutisk inriktning över sin egen historia i fokus. Utgrävningen av mormors gamla torp som sådan är ingen avgörande kunskapskälla i hennes studie, utan snarare ett medel för henne själv att projicera emotionella bilder och synintryck av fysiska objekt på berättelsen. På samma sätt har den samtidsarkeologiska studien på Kuba (Karlsson 2008) och beskrivningen av återbruket av gamla missilramper, möjligtvis gett oss en ny dimension på livet efter krisen.

Arkeologin i beskrivna samtidsarkeologiska undersökningar, blir en slags kulturell kommunikatör för att främja kulturell förståelse. Ett sätt att skapa en särskild

affektion till en annorlunda berättelse, ofta i önskan om en mer litterär tillrättaggelse av den goda berättelsen. Underhållande berättelser är det dock.

... betongbitarna (resterna av missilramperna) liknar fossil av djur som levde för miljoner år sedan... Fossilerna skänker också ett visst hopp: de påminner om att världen inför hotet om Harmagedon – den stora och förintande slutstriden – trots allt besinnade sig... sönderslagandet och återanvändandet av föremål har en symbolisk dimension... en slags revansch för de oförätter, människor upplevde att de drabbades av 1962.¹

(Burström & Karlsson 2008:45)

Konklusionen blir att samtidsarkeologiska undersökningar, tenderar att fokusera på projektets egen nytta än insamlade av nya resultat, som kan bidra till en ökad kunskap. De ger ett skimmer av okunskap ifråga om fältarkeologins potential och om dess metoddiskussion kring representativitet och potential. Det grävs några provgröpar här och där för att dokumentera ganska allmänt hållna påståenden snarare än analytiskt formulerade frågeställningar. Det verkar närmast som om man gräver först, för att det är kul, och sedan försöker komma på varför man egentligen grävde.

Som tur är beskriver detta inte alla samtidsarkeologiska undersökningar, men de begränsar dessvärre den potential som finns inom ämnesområdet. För visst finns ett reellt behov av arkeologisk metodik inom samtidsfrågor och ett värde av att arkeologin blir samtidsorienterad.

Det är emellertid inte nog. Man kan göra metodiskt sett mycket habila arkeologiska undersökningar, men när syftet inte motsvarar objektet i annat än vi vill se vad det kommer ut av det, kan projektet knappast betraktas som vetenskapligt. Utgångspunkten måste vara för samtidsarkeologiska projekt som för andra projekt, exempelvis inom uppdragsarkeologin, att det utgår ifrån relevanta frågeställningar som söker svar på vetenskapliga problemområden, där arkeologisk metodik lämpar sig väl för att besvara dem.

Frågan är dock om alla undersökningar måste vara vetenskapliga. Det behöver de kanske inte, men när de själva utger sig från att vara det, bör de nog också svara upp till premisser för vetenskaplig produktion.

Samtidsarkeologi som arkeologi

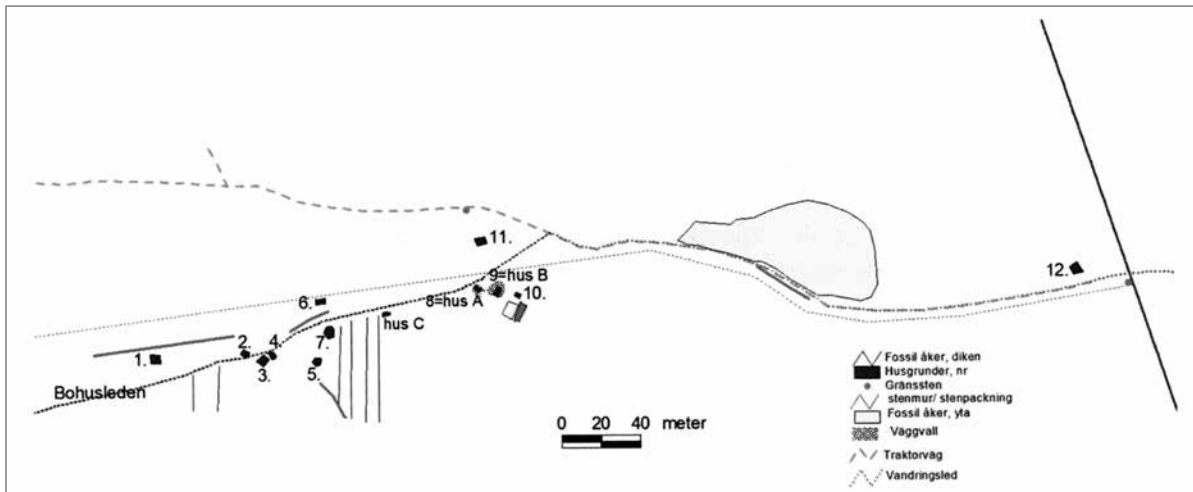
Ett projekt där man verkar har lyckats att gräva med arkeologisk metodik för att söka efter ny kunskap,

vetenskapligt undersöka historiska parkermiljöer och föra en aktiv dialog med allmänheten, är undersökningen av Gunnebo slotts trädgårdar. Frågeställningarna är uppsatta efter ett reellt, och i förväg efterfrågat, behov av kunskap som man saknar. Det är sannolikt just därför projektet blir vetenskapligt habilt och samtidsintressant som dialog med medborgarna och inte bara en kul grej. Uppdraget är att spåra rester av Gunnebos orangeri, som uppfördes på 1780-talet, för att förvaltarna önskar rekonstruera trädgården (Nilsson-Schönborg & Sörman-Johansson 2009).

Inledningsvis talade vi om administrativa förutsättningar och demokratiaspekter på kulturmiljöarbetet, och visst går det att beakta dylika aspekter och samtidigt utgå ifrån en arkeologiskt vetenskaplig grundsyn på vad vi håller på med. Dagens lagstiftning missar många av de vetenskapligt historiskt intressanta lämningar som finns att undersöka. Christina Rosén (2008) beskriver lagstiftningen som otillräckligt för lämningar yngre än 1700-tal, såvida det inte tillhör ett fåtal kategorier. Bebyggelselämningar som torp, gårdar, backstugor och smideslämningar saknas helt. By- eller ödegårdstomter måste vara övergivna och del i en primär agrar kolonisations- och uppodlingsprocess. Alla 1800-tals gårdar och torp blir kulturhistoriskt ointressanta ur lagstiftningssynpunkt. Kvarnbyggnader måste samtidigt vara hundra år äldre än övriga bebyggelselämningar för att beaktas som fornlämning. Den slags ställningstagande inom lagstiftningen gör delar av Fattigdomssverige, ja stora delar av Sverige utanför tätorterna, osynligt inom kulturmiljölagstiftningen.

En annan bild får man när man möter den intresserade lokalbefolkningen. Här är de gamla resterna ute på marken eller bortom skogen ytterligt intressanta. Lämningar som allmänheten ofta tycks ha en särskild relation till och tillskriver ett stort historiskt värde. Det som lagstiftning och kulturpolitiska mål säger skall beaktas, för att skapa engagemang och demokratisk delaktighet för vårt kulturarv, ignoreras alltså.

Resultatet blir att vi mister en betydelsefull och central kunskapskälla för vår historiska utveckling och en av de sista betydelsefulla faserna för det nutida samhällets framväxt, samtidigt som allmänhetens intresse ignoreras. Här har samtidsarkeologin en uppgift att gripa sig an. Det är först när vi visar att det finns intressant kunskap i de yngre objekten, som vi kan argumentera för att ge dem fornlämningsstatus.

Undersökningsplan över Snarsmon. Efter Lindholm 2007:8.
Excavation plan of Snarsmon. From Lindholm 2007:8.

Samtidsarkeologins företrädare tenderar eftersträva moderna undersökningsobjekt där det "ålderdomliga" 1700- och 1800-tal inte har lockat i samma omfattning. I relation till samtidsarkeologins demokratisering och ambition av ett underifrån perspektiv blir detta inkonsekvent. När man samtalar med lokalbefolkning i samband med inventeringar, utredningar och liknande visar det sig att de ålderdomliga 1800-tals lämningarna bortom skogen upptar ett stort intresse.

Samtidsarkeologins kanske främsta bidrag till arkeologin i en nära framtid, skulle kunna vara att just skapa relevant information om yngre historiska lämningar för att bidra till diskussionen om att införliva dessa objekt under KML. Det kräver dock att dessa historiska lämningar presenteras och analyseras utifrån de kvalitetskriterier som finns inom uppdragsarkeologin, och inte minst, som länsstyrelser ställer på objekt som omfattas av KML.

Snarsmon, där vägar möts

Ett vällyckat samtidsorienterat projekt av historiska lämningar är undersökningarna av boplatsen Snarsmon (Lindholm 2008, 2007). Snarsmon är en plats uppe i skogen i norra Bohuslän, alldeles intill norska gränsen. Det var en bosättning för resandefolket under 1800- och början av 1900-talet. En fristad undan förtrycket. Bland den så kallade svenska befolkningen, finns bara enstaka personliga skildringar av platsen. Bland romerna tycks det dock ha funnits många berättelser, men ändå ingen riktig kunskap om

platsen som sådan. Projektet blev inte bara ett fruktbart kulturellt möte mellan kulturer och ett reellt engagemang, utan skapade bland annat också ny kunskap genom arkeologisk metodik.

Tre byggnadsstrukturer undersöktes för att studera konstruktion och funktion i syfte att skapa faktiska kunskaper om bosättningen. Konstruktion och uppbyggnad av dessa jordhus, som dock mestadels består av stenbyggda konstruktioner nergrävda i markytans slänter, dokumenterades. En avvikande byggnad, iakttagen som ett avgränsat stenlagt golv, kan via byggnadstekniska detaljer, fynd och markkemiska analyser tolkas till ett sannolikt gemsamt kök. Det i sig indikerar vissa socialt organisatoriska strukturer på platsen. Dess avvikande och mer påkostade konstruktion än övriga byggnader med bl.a. träplank och tegelpannor, kan också ge associationer kring dess centrala betydelse. Tegelpannor var dyrt precis som virke, varför bosättningar bland utmarkens egendomslösa, oavsett etnicitet, under 1800-talet mestadels bestod av sten och jord.

Snarsmon var den första undersökningen av en övergiven resandebosättning och gav samtidigt en eftersökt kunskap om utmarkens historiska bosättningar. Den historiska informationen var bristfällig och existerande kartmaterial gav heller ingen tydlig information om Snarsmon. Efter museets och romernas undersökningar framstår platsen som en knutpunkt med möten från flera håll. Den beskriver en stationär bosättning med minst tre husgrunder,

stenmurar, spår av åkrar och små brukade ytor och mer tillfällig vistelse med bosättning i tält (Lindholm 2008: 74-103).

En helt ny bild av ett fattigt och, i Snarsmons fall, utstött Sverige tar form via bruket av arkeologisk metod. Snarsmon, som typ av plats, är en slags bosättning som inte bara nyttjades av utstötta etniska folkgrupper liksom romer, utan var under 1800-talet dessvärre många jord- och egendomslösa människors enda sätt att skapa sig ett liv. Tillsammans med torp och backstugor döljer dylika objekt efterfrågande kunskaper kring det outforskade Fattigsverige. Det är kunskaper som annars bara omtalas i historiska studier och då utifrån ett ofta starkt bristfälligt skriftligt källmaterial. Fler sådana arkeologiska undersökningar behövs om vi vill öka vår historiska kunskap kring en av Sveriges baksidor. Där är arkeologisk metodik minst sagt välbehövlig.

Samtidsarkeologisk relevans

Flera av de refererade arbetena motiveras som en ökad demokratisering av kulturmiljön, vilket anses nödvändigt om arkeologins samhällsrelevans skall kunna återskapas.

Den levande dialogen har krackelerat till förmån för en enkelriktad monolog som har klara avsändare och mottagare. Den kommunikativa praxisen har således transformerats från dialog till monolog.

(Gustavsson & Karlsson 2004:237)

Påståendet har upprepats så många gånger de sista femton åren att det blivit en självuppfyllande profetia som inte beläggs med fakta. Jag vill hävda att om arkeologin vill bevara sin integritet och akademisk relevans, vilket jag tror är en förutsättning för att behålla det allmänhistoriska intresset; måste arkeologin syssla med autenticitet grundat på vetenskapliga resonemang och ett analytiskt förhållningssätt. Utan det kan man inte upprätthålla arkeologiska kvalitetskrav och förlorar därmed sin legitimitet som historisk kunskapskälla.

För Burström (1999) med flera (Persson 2008, Burström 1999, Karlsson 2008:139-142, Gustavsson & Karlsson 2004:236-237, Karlsson & Nilsson 2001:6-7) är det en självklarhet att tolkning inte kan reserveras till den utbildade arkeologen. Allmänhetens intresse borde vara det primära för ämnesområdet och påverka arkeologins inriktning. De glömmer dock att många av den intresserade allmänheten, men också statsmakten, har tilltro till att den utbildade

arkeologen har bättre förutsättningar för att skapa plausibla tolkningar och prioriteringar. Önskan om att marginalisera arkeologen till en samtalsledare, som bejakar

...en relativism där alla tolkningar är lika bra

(Burström 1999:8)

skapar en marginalisering av arkeologin. Samtidigt är jag av den klara uppfattningen att den så kallade allmänheten vill veta vad *vi* tror oss hålla på med. Inte att vi skall fråga dem hur de själva tolkar situationen. Frågorna saknas dock inte. Linnea Nordell har i sin analys av Bohusläns museums kommunikativa satsningar, visat att frågor och ifrågasättandet allt som oftast etableras som dialog i det lilla informella samtalet (Nordell 2006). Det är just denna möjlighet till dialog med allmänheten som ansvariga arkeologer jobbat mycket med och har metodiskt granskat och utvecklat i olika projekt (Nordell 2006, Högberg 2008). Uppdragsarkeologin är de som dagligen vandrar omkring utanför kunskapens murar och möter allmänhetens engagemang för kulturmiljön. Den tar således, tväremot kritiska röster oftast från universitetshåll, ett ansvar för kulturmiljöns demokratiska aspekter.

Avslutning

I det mesta av den samtidsarkeologi som hittills har utvecklats, är den arkeologiska undersökningens resultat egentligen inte målet, utan bara medlet för att få engagemang och nå framgång, mätt i aktivitet och publicitet. Det är enbart den modernitetsdiskussion som också finns inom uppdragsarkeologin självt, som avviker (Rosén 2008, Lindholm 2008). Att förminska värdet av en undersökning till att vi i stort sett kan undersöka vad som helst bara för att skapa ett allmänt intresse för arkeologin som sådan, är att negligera vetenskapsämnet. Om den slags verksamhet skall vara arkeologins framtid, kommer arkeologin förfläckas som vetenskap, och som akademiskt ämne.

Samtidsarkeologi som metodiskt angreppssätt har potential inom kulturarvsforskningen, men saknar hittills allt som oftast ett kvalitativt analytiskt förhållningssätt till vald metod, det vill säga den arkeologiska undersökningen. Arkeologi och dess metodik, fungerar för tillfället mest som ett medel att nå kontakt över gränserna, och är på så sätt inte mer arkeologi än vanlig, ofta utskälld, förmedling.

För detta behövs dock inte påhittade undersökningar av kända fakta. Museer har visat hur kommunikativ arkeologi och arkeologiska grävningar också kan skapa ett arkeologisk mervärde och på så vis skapa ett intresse för arkeologin. Två faktorer tycks dock ha varit avgörande. Den ena är en fackarkeologisk kompetens i handledningen och professionalism i undersökningen. Den andra är möjligheten till att få undersöka ett riktigt objekt, vara med på en äkta arkeologisk undersökning som arkeologin självt finner vetenskapligt intressant och försvarbar (Nordell & Öbrink 2009:7, 12-14). Även hos skolungdomar och den intresserade allmänheten, verkar alltså det vetenskapliga värdet av en undersökning vara relevant, inte just grävandet i sig.

Samtidsarkeologin som arkeologi har en väsentlig roll att fylla i kunskapstillväxtens framtid. Problematiken idag är snarast hur man skall göra den antikvariskt och vetenskapligt relevant. Framtida utmaningar är att utgå från människors intressen, utan att för den sakens skull reducera verksamheten till ett ensidigt bekräftande av deras utgångspunkter.

Trots en ganska allmän syn på arkeologin och kulturarvsföreträdarnas förlegade tillvägagångssätt (Persson 2008, Karlsson & Nilsson 2001, Gustavsson & Karlsson 2004:8-13, 235-239) och Riksantikvarieämbetets ambitioner att kringkära kostnaderna, så lever arkeologin i allmänhetens intresse. Aldrig har det publicerats så mycket populär arkeologi som idag, aldrig har det satsas så mycket resurser till kommunikation och delaktighet i samband med arkeologiska undersökningar som nu. Det finns mediala publiksuccéer likt Varnhemsundersökningarna eller E4:a projektet. Arkeologin finns på nätet, i radio och tv. Kanske saknas det artiklar i rikstäckande media, men lokalpressen kommer allt som oftast på besök vid arkeologiska undersökningar. Idag omsätter uppdragsarkeologin ungefär 250 miljoner kronor, Kungliga operan i Stockholm fick omkring 370 miljoner i statsanslag 2007. Vem sprider mest kultur i landet? Uppdragsarkeologin är sannolikt också möjligheternas instrument på den samtidsarkeologiska arenan. Vad vi behöver är arkeologiskt relevanta grävande samtidsprojekt, det vill säga projekt som brukar arkeologisk metod för att söka kunskap om objekt, fenomen, skeenden och historier. Vi behöver också en anpassad lagstiftning, som beaktar värdet av yngre historiska lämningar, så de kan undersökas professionellt när ett vetenskapligt

kunskapsvärde föreligger. Då kan samtidsarkeologiska projekt berika arkeologin, kunskapstillväxten och sannolikt också allmänheten. Vad jag syftar på är att samtidsarkeologins inriktning professionaliseras, inte nödvändigtvis tillrättaläggs av experter, men utgår från existerande kvalitetskriterier och metodologiska ramverk som för tiden finns inom ämnet.

Summary

This article discusses the use of field excavations within the contemporary archaeology of Scandinavia. One of the main reasons for doing excavations of the present, or modern history, seems to be the endeavour to involve the community in archaeology, but also to engage the public in decision making, concerning aims and scientific questions. This is seen as a democratisation of the cultural heritage sector and a necessity if archaeology still should be regarded as relevant for the society. I have tried to evaluate the field practice of contemporary archaeology; more precisely how the excavations are done and how they fulfil the presented scientific aims of the studies. The reason is, that I would like to assess how general scientific premises are taken into consideration, when doing contemporary and/or community archaeology.

One major critique, based on my analysis, is that the Scandinavian contemporary archaeology, with or without active participations of the public, very often uses field archaeological methodology in an insufficient way. Excavation as such, is never a necessary method for reaching an understanding of the predefined scientific questions, if there are any at all. Therefore the results of the investigation as such, do not seem to be the actual goal for the projects. Rather, the excavation is reduced to being a simple means to engage the community within archaeology and to attain a dialogue with the public. To reduce the value of an investigation in this way is to neglect archaeology as a discipline; i. e. where the object of the excavation in it self is irrelevant, so that you more or less can excavate anything and solely measure success in the contacts with the public.

If archaeology wants to keep its integrity and academic value, something I regard as a precondition for keeping a public and governmental interest of archaeological knowledge, it needs to work with authenticity, based in scientific reasoning and an analytical approach. Otherwise, archaeology will lose its legitimacy as a

historical source of knowledge. There are very few community archaeological projects that have managed to do so. In studying the community archaeological excavations that have been done, you also recognise a lacking field archaeological experience among the participating archaeologists. The reason for this is perhaps, that experienced field archaeologists are very seldom active; the projects are mostly undertaken by the universities and often by their PhD students. They are often without firm experience of the methodological premises for field archaeology, as it is, for example, conducted within the contract archaeology. Perhaps this also is the reason for the chosen objects. There are lots of interesting modern historic remains that would benefit from archaeological investigations; such as the remains of crofts, historical settlement remains, early industrial coastal remains and so on. Instead the chosen objects are things like the inner yard of the museum, rock festivals, mini-vans or open air dance floors from the 1930's.

However, the situation does not need to be that way. Rather, the contemporary approach to archaeology could be very interesting, if only we could deal with scientifically interesting questions, tested on interesting objects of excavation.

There is also another side of the problem. For many of the representatives of contemporary archaeology (for example Burström 1999, Persson 2008, Karlsson & Nilsson 2001:ix-xv, 3-8, Gustavsson & Karlsson 2004), it is obvious that professional archaeologists should not have any kind of preferential right of interpretation. They also imply that the interpretations of the public should be primary for archaeology and the topics that the public find interesting should guide the archaeological practise. The wish to marginalise the archaeologist to a discussant, who accepts

...a relativism where all interpretations are equally valid...
(Burström 1999:8)

and supports the public in formulating their own interpretations, will only create a marginalisation of archaeology as a scientific subject (see also Karlsson 2008:139-142, Gustavsson & Karlsson 2004:236-237, Karlsson & Nilsson 2001:6-7).

One of the major problems so far with the contemporary archaeology is the lack of a qualitative analytical approach to the selected method, i.e. the archaeological

excavation as a way for seeking unknown knowledge. At the best, the result is what we within the contract archaeology and museum archaeology define as a dialogue with the public. However, to reach this contact with the public, we do not need invented excavations of already known facts, where the approach very often fails to show a serious image of what archaeology really is about.

At the museums, when we are doing excavations with the participation of school kids, we have found two major conditions that are needed to create an archaeological value and create a true interest for archaeology. One is professionalism, both in teaching, supervision and in the excavation in it self. The other thing is that the excavation is carried out on a relevant archaeological site, where also the archaeologist finds the result relevant (Nordell & Öbrink 2009:7, 12-14). So even the school kids seem to find the scientific value to be the primary topic for an archaeological excavation, not the digging in it self. In these aspects the contemporary archaeology of Scandinavia has failed.

A qualitative contemporary archaeology that wants to excavate modern history, should in its archaeological ambition, stop regarding the archaeological method as only a means to communicate with the public. Only when contemporary archaeology uses the excavation, to fulfil a scientific quest for knowledge about what is being investigated, does it have the preconditions for creating a merit value in their stories.

Håkan Petersson
Bohusläns museum
hakan.petersson@vregion.se

(Endnotes)

- 1) Det blir alltså den goda berättelsen som väldigt ofta representerar de förment vetenskapliga studiernas primära syfte. Då gör det kanske heller inget att fakta, som att det var soldaterna som enligt fredsavtalet själva demonterade och slog sönder alla befintliga konstruktioner, inte beaktas i skildringen.

Referenser

- Agenda kulturarv (2004) *slutrapport*, Stockholm.
- Albris, L, Beck, A, S, Sørensen, L (2008). Sex, drugs (and rock'n'roll?). Burström, M (red.) *Samtidsarkeologi – varför gräva i det nära förflutna? Rapport från en session vid konferensen IX Nordic TAG i Århus 2007*, Södertörns Högskola, Huddinge.
- Bailey, G, Newland, C, Nilsson, A & Schofield, J (2009). Transit, Transition: Excavating J641 VUJ, *Cambridge Archaeological Journal* 19.
- Burström, M (2007). *Samtidsarkeologi, introduktion till ett forskningsfält*, Studentlitteratur, Lund.
- Burström, M (2004). *Samtidsarkeologin bryter ny mark, Tvärsnitt nr. 3*.
- Burström, M (1999). Kunskapssyn och arkeologisk förmedling, *Kulturmiljövård* 1/1999.
- Burström, M (1993). *Mångtydiga fornlämningar, en studie av innebörder som tillskrivits fasta fornlämningar i Österrekane härad, Södermanland, Stockholm* (Stockholm Archaeological Reports 27)
- Burström, M & Karlsson, K (2008). Världskris i ruin. *Samtidsarkeologiska undersökningar av Sovjetiska kärnvapenbaser på Kuba*. Burström, M (red.) *Samtidsarkeologi, varför gräva i det förflutna? Rapport från en session vid konferensen IX Nordic TAG i Århus 2007*, Södertörn Högskola, Huddinge.
- Gillberg, D, Grahn Danielson, B & Nilsson, H (2009). Knark, fimpar och kapsyler, samtidsarkeologi i Göteborg. *In Situ* 2006 – 2007.
- Gustavsson, A & Karlsson, H (2004). *Plats på scen, kring beskrivning och förmedling av Bohusläns fasta fornlämningar genom tiderna*, Uddevalla.
- Högberg, A (2008). Dåtid i samtid eller samtid genom dåtid? Det förflutna och bevarande från ett ungt perspektiv. Burström, M (red.) *Samtidsarkeologi, varför gräva i det förflutna? Rapport från en session vid konferensen IX Nordic TAG i Århus 2007*, Södertörn Högskola, Huddinge.
- Karlsson, H (2009). Paret Klepeks fråga – En etnografiskt orienterad studie av arkeologins publika relation vid Vallhagar, Gotland, *In Situ* 2006-2007.
- Karlsson, H (2008). *Ekornavallen, mellan mångtydighet, demokrati och etnografi*, Lindome.
- Karlsson, K & Nilsson, B (2001) *Arkeologins publika relation*, Bricoleur Press, Lindome
- Lindholm, K (2008). *Arkeologiska utgrävningar på Snarsmon*. I Andersson, B (red.) *Snarsmon – resandebyn där vägar möts*, Bohusläns museum, Uddevalla.
- Lindholm, K (2007). *Resandebosättningen på Snarsmon. Arkeologisk forskningsundersökning del 3, 2006*, Naverstad 373, Ejgde 1:4 och 1:14, Naverstads socken, Tanums kommun. Bohusläns museum Rapport 2007:74, Uddevalla.
- Nilsson, A (2008). Att gräva eller inte gräva – det är frågan. Om arkeologi och havererade flygplan. Burström, M (red.) *Samtidsarkeologi – varför gräva i det nära förflutna? Rapport från en session vid konferensen IX Nordic TAG i Århus 2007*, Södertörns Högskola, Huddinge.
- Nilsson-Schönborg, G & Sörman-Johansson, A (2009) <http://gunneboslott.wordpress.com/> (E-publikation).
- Nordell, L & Öbrink, M (2009). *Kyrkskolans utgrävning, ett pedagogiskt projekt, arkeologisk forskningsundersökning Ytterby 22, Kastellegården 1:148, Ytterby socken, Kungälv kommun*, Uddevalla (Bohusläns museum rapport 2009:7).
- Nordell, L (2006). Välkommen till arkeologin! Om arkeologisk förmedling i teori och praktik. I Ytterberg, N (red.) *Flyktiga förbindelseer, arkeologiska undersökningar inför den nya gasledningen Göteborg – Stenungsund*, Bohusläns museum, Uddevalla.
- Persson, M (2008). Glädjens arkeologi. Utgrävningen av en dansbana. Burström, M (red.) *Samtidsarkeologi – varför gräva i det nära förflutna? Rapport från en session vid konferensen IX Nordic TAG i Århus 2007*, Södertörn.
- Persson, M (2007). Arkeologin och det moderna kulturarvet, forskningspresentation av; Maria Persson, doktorand i Arkeologi, Göteborgs Universitet, *Arkeologen* nr. 1.
- Persson, M (2006). *Modernitet och materialitet – sentida kulturarv med arkeologisk blick. Rapport över projektets utgrävning av Ramneskärssparken, Herrestads socken, Västra Götalands län*, Uddevalla (Bohusläns museum rapport 2006:46).
- Petersson, H (2005). *Nationalstaten och arkeologin, 100 år av neolitisk forskningshistoria och dess relationer till samhällspolitiska förändringar*, Diss, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Ratje, W (2001). Intergrated archaeology, a garbage paradigm. I Buchli, V & Lucas, G (red.) *Archaeologies of the Contemporary Past*, London, Routledge.
- Ratje, W (1996). The Archaeology of us. I Ciegelski, C (red.) *Encyclopædia Britannica's Yearbook of Science and the Future*, 1997. New york, Encyclopædia Britannica Inc.
- Ratje, W (1984). 'The garbage decade' *American Beavioral Scientist* 28:4.

- Rosén, C (2008). Uppdragsarkeologi och samtidsarkeologi – oförenliga begrepp? Burström, M (red.) *Samtidsarkeologi – varför gräva i det nära förflutna? Rapport från en session vid konferensen IX Nordic TAG i Århus 2007*, Södertörns Högskola, Huddinge.
- Svanberg, F (2008). Arkeologisk utgrävning av Statens historiska museum. Burström, M (red.) *Samtidsarkeologi – varför gräva i det nära förflutna? Rapport från en session vid konferensen IX Nordic TAG i Århus 2007*, Södertörns Högskola, Huddinge.
- Svensson, B (2006). "Identifiering och kategorisering. Om det kulturella erkännandets möjligheter och begränsningar" Alzén, A & Aronsson, P (red.) *Ett demokratiskt kulturarv*, Tema Q, Norrköping.
- Synnestvedt, A & Persson, M (2007). *Mångkulturella möten kring en forntida lämning, rapport om utgrävningen kring en hällkista i Bergsjön*, Göteborg. Lindome, Bricoleur Press.
- Ulin, J (2008). "I'm a rocket man". Att gräva i sin familjehistoria. Burström, M (red.) *Samtidsarkeologi – varför gräva i det nära förflutna? Rapport från en session vid konferensen IX Nordic TAG i Århus 2007*, Södertörns Högskola, Huddinge.
- Wahlgren, K, H (2008). Framtidsminnen. Insamling, in-grävning och samtal kring tillvaron. Burström, M (red.) *Samtidsarkeologi – varför gräva i det nära förflutna? Rapport från en session vid konferensen IX Nordic TAG i Århus 2007*, Södertörns Högskola, Huddinge.

Diskussion

Kommentarer till:

Att gräva nuet

- Samtidsarkeologi och fältarkeologi

Kommentar:

Att gräva nuet

- samtidsarkeologi och fältarkeologi

Åsa Berggren

Sydsvensk Arkeologi AB

Asa.berggren@sydsvenskarkeologi.se

Efter att ha läst Håkan Peterssons text funderar jag på vad det är i samtidsarkeologin som retat upp honom. För han framstår som arg, eller i alla fall irriterad. Han är inte negativ till samtidsarkeologin som sådan, utan riktar snarare sin kritik mot vad han anser är dåligt genomförda samtidsarkeologiska undersökningar. Han anser att flera av de exempel han redovisar rent

av är misslyckade som arkeologiska undersökningar. Jag förmodar att de inte betraktas så av de arkeologer som utfört dem. Vad är det som gör att undersökningarna kan uppfattas så olika? Vad är det i utförandet av samtidsarkeologin som verkar problematiskt, sett ur Peterssons synvinkel?

Jag tror att det är flera olika faktorer som spelar in, men en framstår som mer grundläggande. Jag tänker här främst på definitionen av samtidsarkeologin. Den är oprecis, vilket leder till en diffus gränsdragning mellan samtidsarkeologin och andra arkeologiska fält. Det leder i sin tur till att målen framstår som otydliga och bedömningsgrunderna kan därmed bli oklara. Avgörande är här Peterssons egen utgångspunkt. Han har

sin hemvist i uppdragsarkeologin och han gör sina bedömningar av samtidsarkeologin från denna horisont. Samtidsarkeologins förhållande till uppdragsarkeologin har diskuterats tidigare, bland annat att dessa fält synes oförenliga (se t. ex. Rosén 2008). Detta eftersom samtidsarkeologin behandlar lämningar från det nära förflutna och uppdragsarkeologin är begränsad till de spår som är skyddade i Kulturminneslagen (KML) där de yngre lämningarna inte omfattas. Det skulle således inte vara möjligt att driva samtidsarkeologiska undersökningar inom uppdragsarkeologin. Det finns dock skäl att välkomna en utveckling mot att fler yngre lämningar undersöks inom uppdragsarkeologin. Lämningar av torp, backstugor och gårdar från de senaste 200 åren har potential att visa på en del av historien som inte vanligen berättas. De kan berätta de obemedlades historia och ge en bild av Sveriges industrialisering och modernisering ur ett underifrånperspektiv. Det är dock omdebatterat om t.ex. torplämningar borde få generell fornlämningsstatus och därmed omfattas av lagstiftningen (Burström 2007:29ff).

Jag är själv verksam inom uppdragsarkeologin och kan till viss del förstå Peterssons frustration inför vad, som i vissa fall, kan beskrivas som amatörmässigt genomförda undersökningar. Men då ser både jag och Petersson dessa undersökningar med våra uppdragsarkeologiskt färgade glasögon. Och frågan är om samtidsarkeologiska undersökningar ska bedömas med samma kriterier som uppdragsarkeologiska undersökningar. För trots att det som nämnts finns potential att integrera fälten, så tycks samtidsarkeologi och uppdragsarkeologi skilja sig åt på flera väsentliga punkter. Det blir nu nödvändigt att backa till frågan: Vad är samtidsarkeologi? Ett sätt att ta reda på det är att se hur samtidsarkeologin definieras av dem som praktiserar den.

Samtidsarkeologi tycks vara ett fält som är svårt att dra tydliga gränser kring, och kanske är det inte heller önskvärt (Burström 2007:12f). Vid läsning av Mats Burström, som har publicerat skrifter om samtidsarkeologi ur svensk synvinkel (Burström 2007, 2008) framstår ett dubbelt syfte. Han menar att samtidsarkeologin ...”syftar både till att nå ny kunskap om det nära förflutna och till fördjupade insikter om hur materiella lämningar påverkar och berör människor” (exempelvis Burström 2007:18). Samtidsarkeologin skulle alltså vara något mer, något bredare, än annan

arkeologi. Det extra syfte som lagts till handlar om att väcka människors nyfikenhet och skapa ett intresse för det förflutna som kan leda vidare till bredare, existentiella frågor, utan att för den skull nödvändigtvis erbjuda alla svar. Detta skulle samtidsarkeologin vara speciellt lämpad för, eftersom dessa nyare lämningar kan väcka personliga minnen av det nära förflutna, vilket i förlängningen kan leda till nya perspektiv på det egna livet (Burström 2007).

Flera av de samtidsarkeologiska undersökningar som Petersson tycker är mindre lyckade, har riktat in sig på det utvidgade syftet. De har haft som målsättning att skapa engagemang och en dialog med medborgarna och liknande. Sedan har man kanske inte fokuserat lika mycket på att skapa ny kunskap om de aktuella lämningarna genom själva utgrävningen. Denna rangordning mellan syftena innebär en nedprioritering av målsättningen att skapa ny kunskap om det förflutna, vilket kan tyckas provocerande ur uppdragsarkeologisk synvinkel.

Den svenska uppdragsarkeologin präglas idag av marknadsmässiga förhållanden med konkurrens mellan olika aktörer. Innehållet i anbud och undersökningsplaner styrs av noggrant formulerade förfrågningsunderlag och kravspecifikationer från aktuella myndigheter. Vanligen är det ett uttalat krav att undersökningen ska resultera i ny arkeologisk kunskap och undersökningsplanen ses som ett styrinstrument för hur denna nya kunskap, genom ett vetenskapligt tillvägagångssätt, ska uppnås. Att ha som främsta målsättning att väcka nyfikenhet, eller skapa ett intresse hos allmänheten, skulle inte ses som tillräckligt. En undersökningsplan med ett sådant fokus skulle resultera i ett förlorat anbud och därmed ett förlorat jobb. En bortprioritering av syftet att nå ny kunskap om det förflutna, är således inte möjligt inom uppdragsarkeologin med den lagstiftning och den praxis som råder.

Samtidsarkeologins båda syften bör inte utesluta varandra. En samtidsarkeologi som aldrig kommer fram till någon ny kunskap om dåtiden blir ointressant i längden och legitimiteten, sprungen ur bilden av utgrävningar som kunskapskällor till det förflutna, riskerar att urholkas. Därmed är det inte sagt att varje samtidsarkeologisk undersökning måste ha ett strikt formulerat vetenskapligt syfte. Snarare är det bara positivt att man experimenterar med både form och innehåll i undersökningarna, som t.ex. utgrävningen av

en gammal bil och ingrävningen på Historiska museet i Stockholm. Ett sådant experimenterande behövs, inte bara för att deltagare från allmänheten ska få tillfälle att fundera på tidens gång och livets villkor. Även arkeologer och arkeologin som helhet kan behöva nya perspektiv och synvinklar för att utveckla frågeställningar och metoder.

Jag vill dock påpeka att ett visst mått av experimenterande inte bör leda till att samtidsarkeologin blir betraktad som en lekstuga vid sidan av annan arkeologi, där den inte blir tagen på allvar. Samtidsarkeologin befinner sig i en balansakt mellan så vitt skilda fenomen som undersökningar utförda som "happenings" till forensiska utgrävningar av massgravar i områden där det nyligen varit krig.

Så vad är egentligen samtidsarkeologi? Är det ett separat forskningsfält? Det kännetecknas av det dubbla syftet, men dessa syften är inte begränsade enbart till samtidsarkeologin. Som Burström påpekar, det nära förflutna diskuteras av andra discipliner som historia och etnologi (Burström 2007). Och de materiella lämningarnas tankeväckande förmåga är inte begränsad till yngre lämningar. Även om egna minnen av mor- eller farföräldrars liv, som väcks av torplämningar eller liknande, kan ge speciella upplevelser och insikter, är det inte bara samtidsarkeologins nyare föremål som kan väcka intresse och leda till existentiella funderingar. Föremål från alla tidsåldrar kan ge en känsla av närhet och identifikation och kan därmed ge upphov till frågor och insikter om det egna livet. Ett halsband av benpärlor, nedlagd som en gravgåva i en barngrav, kan vara ett sådant föremål, även om det är flera tusen år gammalt.

Den öppna definitionen av samtidsarkeologin och de båda syftena gör således gränsdragningen kring detta fält ganska diffus. Samma tidsperiod och föremål studeras inom andra discipliner, och samma syften kan uppnås med andra material. Jag tror att detta svårbestämda i samtidsarkeologin leder till målsättningarna inte framstår på ett tydligt sätt, vilket gör att undersökningarna bedöms på grunder som inte stämmer överens med undersökningarnas syfte, vilket i sin tur medför att de kan framstå som misslyckade.

Ska vi sträva efter en mer precis definition av samtidsarkeologin? Det skulle ju göra den tydligare. Men nej, jag tror inte att det är rätt väg att gå. Jag tror vi ska hålla kvar vid den öppna definitionen, för att undvika

att göra samtidsarkeologin till ett separat fält, skild från annan arkeologi. Jag skulle hellre vilja se mer samtidsarkeologi, med bägge syften, inlemmad i uppdragsarkeologin. Detta går utanför uppdraget enligt lagen, men jag håller med Christina Rosén (2008) om att vi i enskilda fall, där det är relevant, kan sträva efter att nå frivilliga överenskommelser med exploatörer och andra intressenter. För som Rosén påpekar, uppdragsarkeologin har möjlighet att nå en stor del av de vanliga, på gränsen till banala lämningarna från det samhälle som just passerat; lämningar som kanske inte skulle bli aktuella för samtidsarkeologiska forskningsprojekt och amatörgrävningar (Rosén 2008:76). På det sättet skulle samtidsarkeologin kunna utvecklas på olika sätt, åt olika håll, genom olika experimenterande aktörer och därigenom vara en integrerad och – för vissa – irriterande del av den arkeologiska familjen.

Kommentar: "You call this archaeology?" asks Petersson

Cornelius Holtorf
Arkeologi/Kulturmiljövetenskap
Linnéuniversitetet
cornelius.holtorf@lnu.se

This passionate assessment of the goods and ills of contemporary archaeology in Sweden hardly requires any explicit commentary, as Håkan Petersson's own words speak very clearly for themselves. As a professional archaeologist, working within commercial archaeology, he feels seriously challenged and questioned in his own professionalism, by the apparent advancement of a particular kind of contemporary archaeology in Sweden. This is understandable. After all, many recent contemporary archaeology projects, including some of those he cites, have been aiming precisely at challenging established practices and principles in 'traditional' archaeology (as Petersson calls it).

Petersson's misgivings about contemporary archaeology result from his passion for the kind of archaeology he practices himself. The issues he keeps raising are to do with defining archaeology; as a field of interest, as a profession, and as a set of scientific methods and practices. Is archaeology a scientific discipline best understood and advanced, by academically highly educated specialists, or can everybody make significant contributions? Is quality in archaeology best maintained by

guaranteeing professional standards of science, or are we better off by continuously questioning established aims, norms and values? Are archaeological methods and practices, only legitimate when they are applied by those who aim scientifically, at gaining certainty about questions we have about the past; or can they be creatively redeveloped in innovative, challenging, and occasionally imperfect ways, that we dream of in the present? These are of course rhetorical questions which correspond to some of Petersson's own questions.

In many ways, Petersson's critique confirms that contemporary archaeology achieves some of its aims. It reflects directly, not only how the work of some contemporary archaeologists has been challenging him as an archaeologist, but also – and more importantly – how it made him ask some very timely questions. Which contributions can and should archaeology make to society? How does archaeology best benefit, the human beings that form that society? Contemporary archaeology is after all, very much an expression of a desire to find new ways for engaging with archaeological heritage and making this heritage valuable to society. It is therefore unfortunate that Petersson, in his analysis, decided to focus rather narrowly on contemporary archaeology, as a sub-field of scientific archaeology. It was unfortunate that he chose not to dwell on those aspects in which it particularly excels; as a tool to stimulate memory, historical consciousness, curiosity, lateral thinking and intellectual creativity, among other human capacities. Thus, he would have linked all archaeology, including commercial archaeology, to a larger human and societal context. Advancing such qualities in diverse audiences can be a very worthwhile academic endeavour. Not all academic archaeology is to be evaluated by narrow scientific criteria, assessing methodological standards and such like. By side-lining and dismissing precisely those other aspects in this enquiry into the status and legitimacy of contemporary archaeology, Petersson misses what is at the heart of the ambitions of contemporary archaeology and possibly the main justification for its existence.

Having said all this, Petersson nevertheless does have one point. In many cases, contemporary archaeology might give more attention to the field methods it applies and thus to the quality of its field results. So much more knowledge could be gained in the field than what sometimes emerges, that it seems a pity

that contemporary archaeology does not always aspire to raise its game. That shortcoming does not make contemporary archaeology into bad archaeology, but it does make it into a kind of archaeology that could be better than it is now.

Finally, it is worth noting that contemporary archaeology was never created in order to replace all other archaeologies. Petersson in turn, hardly intends to ostracize all contemporary archaeologists. I suggest therefore, that when different communities of archaeologists meet, they ought to explore their differences and mutually accept each other's merits and achievements. They should engage with ancient material culture, archaeological sites and human beings, past and present, in complementary ways. It is hardly very productive to patronize each other, by judging one approach with the yardstick of another. I do not see any need to become frightened about the potency and possible impact of one approach, while worrying about subsequent repercussions for the other. There is room for all of us.

As Petersson's paper is evidence of, we live in an exciting time for archaeologists. A new way of practicing archaeology has been emerging within the established field and discipline of academic archaeology. "You call this archaeology?" asks Petersson. "Most definitely", I respond. I for one, subscribe to David Clarke's often quoted observation, that archaeology is what archaeologists do (and sometimes could do better). I hope that even Håkan Petersson will eventually come round to agree.

Kommentar:

Att gräva eller inte gräva – om samtidsarkeologi och arkeologins identitet

Christina Rosén
Riksantikvarieämbetet UV Väst
Christina.rosen@raa.se

I sin debattartikel kritiserar Petersson samtidsarkeologin för att använda arkeologiska utgrävningar som mål för att legitimera verksamheten, snarare än som medel för att nå ny kunskap. Det är en kritik som förvisso kan vara berättigad, men diskussionen om samtidsarkeologin rymmer dock fler infallsvinklar än så.

Peterssons artikel handlar om samtidsarkeologi och *fältarkeologi*, vilket då tydligen främst ska uppfattas

som grävning. Här har jag dock två invändningar. Inledningsvis saknar jag en tydlig definition av själva begreppet *samtidsarkeologi* i Peterssens framställning. I den löpande texten får det stå för såväl undersökningar av en bil från 1991 som av 1800-talets torplämningar. Det blir dock onödigt vagt och i den fortsatta diskussionen väljer jag att följa Mats Burströms definition av samtidsarkeologin som en *minnets arkeologi*, som sysslar med sådant som människor ännu har levande minnen kring (Burström 2007:12-14). Generellt kan man säga att minnet sträcker sig tre generationer. Vi har tillgång till våra egna minnen, till våra föräldrars och oftast till våra mor/farföräldrars. Därefter tar det stopp och vi får gå till arkiv, foton och materiella lämningar med våra frågor. Om vi räknar tjugofem till trettio år mellan generationerna, så skulle samtidsarkeologin sträcka sig ungefär sjuttiofem till nittio år bakåt i tiden – i skrivande stund ned till någonstans mellan 1920 och 1935 som en bakre gräns. Alltsammans naturligtvis mycket ungefärligt. Men att lägga fokus på levande människors minnen ger ett eget kvalitativt innehåll till samtidsarkeologin. Att undersöka torpgrunder från 1800-talet menar jag däremot inte skiljer sig kvalitativt från att undersöka äldre historiska lämningar, möjligen kvantitativt, då mängden källor kan vara större. Det är snarare länsstyrelsernas och Riksantikvarieämbetets praxis som får oss att se 1800-talslämningarna som något annorlunda.

För det andra vänder jag mig emot att fältarkeologi definieras snävt som utgrävning. Petersson hävdar att en stor del av arkeologins utveckling till självständig vetenskap, bestod av utvecklandet av "*metoder för att söka fakta, gräva enligt förutbestämda regler och rutiner för att söka efter ny och okänd kunskap*". Så är det naturligtvis, inte minst i allmänhetens ögon, där arkeologen är en lite lagom kufisk figur som ligger på marken och penslar fram krukskärvor. Samtidigt består ju arkeologin av mycket mer än bara utgrävningar, och det blir onödigt begränsande att hävda, att arkeologins särart består i utgrävningen. Landskapsanalyser, inventering, studier av lämningar ovan mark och prospektering av diverse slag ingår ju också, liksom kartstudier och studier av olika slags skriftligt källmaterial, särskilt i den historisk-arkeologiska vardagen.

Utan tvekan har arkeologin ett dilemma som rör definition och avgränsning. Arkeologin har alltid rört sig i gränslandet till en rad olika discipliner – historia,

antropologi, etnologi, religionshistoria och språkforskning, för att bara nämna några få. Våra metodval, teorier och källor används också av andra forskare och är inte sällan lånade från dem. I detta finns styrkan att man kan inspireras och lära av andra, men också en svaghet i det att den egna ämnesidentiteten riskerar att bli svag och otydlig. Ska vi definiera oss som *utgrävare*, som undersökare av *materiell kultur och dess betydelse* eller, kanske främst, som utforskare av *forn-tida sammanhang*? Kanske är detta dilemma särskilt tydligt inom den historiska arkeologin, där frågan om de arkeologiska lämningarnas ställning, i relation till annat källmaterial, ständigt diskuteras. Idag råder dock en relativt hygglig konsensus om att olika källor ger skilda, och ibland motstridiga, bilder av den dåtida verkligheten och att inget källmaterial, principiellt sett, kan ges ett högre värde än något annat. Allt handlar om den goda frågeställningen och vilka källor som är bäst lämpade för den specifika uppgiften.

Frågan om arkeologins identitet och avgränsning är dock inget som låter sig redas ut i en kort artikel. Nu är det utgrävningsverksamheten som diskuteras och Petersson är kritisk till flera av de utgrävningar som gjorts inom ramen för samtidsarkeologiska studier. Diskussionen påminner en del om diskussionen kring den historiska arkeologin generellt – varför gräva för att ta reda på något man redan känner till från andra källor? Det är en fullt rimlig hållning, om man först och främst ser grävningen som ett sätt att uppnå kunskap som man inte kunde nått på ett annat, kanske enklare sätt. Men här berör vi något viktigt: får vi svar på våra frågor om det nära förflutna enbart genom att studera de källor som inte behöver grävas fram? Är de materiella lämningarna under mark överflödiga för vår förståelse av samtidshistorien? Eller är det så att de konkreta fynden och konstruktionerna under mark, berättar en egen historia också om det som hände alldeles nyss? Och vilka frågor ska vi då ställa för att finna denna historia?

Liksom Petersson menar jag att ett viktigt (men inte nödvändigtvis det enda) arbetsområde för samtidsarkeologin är de lämningar som berättar något om samhällets baksida (eller kanske undersida), inte minst i ett så stratifierat samhälle som 1900-talets Sverige. Jag tror vidare, att det är fullt möjligt att involvera andra än professionella arkeologer, på ett givande och respektfullt sätt, utan att ge avkall på sin professionalitet.

Snarsmon, som Petersson tar upp, är ett bra exempel. Det borde finnas flera. Var finns t. ex. de arkeologiska berättelserna om statarlivet? Om rallare och skogsarbetare? Om fattigstugornas invånare? Om städernas slumkvarter? Från de historiska källorna har vi givetvis en hel del kunskaper och från litteraturen har vi starka bilder av dessa människors liv. Men arkeologiska undersökningar, tillsammans med minnena från dem som verkligen var med (och som idag snart är borta) skulle med stor sannolikhet kunna ge andra infallsvinklar och kunskaper, inte minst om hur man använde den materiella kulturen för att på olika sätt markera och förhandla sin situation. De specifikt arkeologiska frågorna handlar enligt min mening om det som inte syns i andra källor, det som gömdes och smusslades undan, men också det som inte stämde med bilden av hur det "borde" vara. Ett exempel kan vara människors strävan att också i ett slumkvarter, försöka skapa en dräglig tillvaro, med sådant som gardiner och blomkrukor i fönstren och ett visst mått av hygien, där den allmänna meningen var att smuts och oreda härskade (Matthews 1999, Lihammer 2010 m. ref.). Ett annat exempel kan vara hur modernitetens och industrialiseringens materiella kultur togs upp i olika sammanhang (Rosén 2007b, Lihammer 2010).

Petersson tar också upp samtidsarkeologins syn på det *demokratiserade kulturarvet*. Med utgångspunkt i vad som uppfattas som en demokratisk kulturarvssyn, vill samtidsarkeologin involvera andra än de professionella arkeologerna i undersökningarna, inte enbart i själva grävningen, utan också i att formulera syften och frågeställningar (Persson 2008 som exempel). Det är ett intressant, men inte oproblematiskt förhållningssätt. När man undersöker lämningar som ligger så nära i tid att människor har konkreta minnesbilder av dem, eller i alla fall hört äldre människor berätta om dem, blir det tydligt att den professionella arkeologens tolkningsföreträdare inte är helt givet. Om arkeologens tolkning avviker från människors minnesbilder – vems tolkning gäller? Hur utövar man källkritik mot minnen utan att vara utbildad minnespsykolog? Skall man låta människors minnesbilder och tolkningar stå oemotsagda och därmed göra avkall på sin arkeologiska tolkning? Eller ska man snarare ställa sig frågan *varför* tolkningarna går isär? Varför har människor vissa minnesbilder av en plats och varför tolkar vi den som vi gör? Vad säger detta om platsens betydelse?

Att studera lämningar som människor har levande minnen av kräver ett respektfullt förhållningssätt till dessa människor, samtidigt som vi behöver bevara vår professionella integritet. I bästa fall kan detta ge upphov till intressanta diskussioner om tolkningar och förståelsemöjligheter utan att vi behöver förfalla till banaliteter av typen "men oj, det är en massa saker som vi *inte* hittar när vi gräver".

Man kan också fråga sig vad begreppet "demokratisering av kulturarvet" egentligen innebär. Svensk arkeologi har åtminstone sedan 1600-talet tjänat överhetens syften. Den arkeologi som bedrivs idag, i synnerhet uppdragsarkeologin, är djupt förankrad i det moderna projektet (Rosén 2007b) och jag har svårt att se att Agenda Kulturarv, och liknande initiativ, är något annat än ett slags postmodern fortsättning av detta. Fortfarande kommer initiativ och styrning uppiifrån, från dem som har makt och inflytande. Är detta verkligen en demokratisering eller är det bara vackra ord, ett slags orwellianskt nyspråk för att ge makten fortsatt legitimitet?

Samtidigt är det ingen tvekan om att väldigt många människor är intresserade av arkeologi och historia, ofta lokal sådan. Det är heller ingen tvekan om att den praxis vid utövandet av Kulturminneslagen, som innebär att en mängd lämningar från 1800- och 1900-talen bortdefinieras såsom varande icke fasta fornlämningar, är ett stort problem när det gäller att legitimera vår verksamhet mot allmänheten. Varför lägger vi en massa tid och pengar på att peta med mörka fläckar och flintbitar i en åker, medan torpgrunden i skogen intill, nonchaleras helt? Problemet är välkänt, det har påtalats åtskilliga gånger och Petersson tar också upp det (Rosén 2008 m. ref.). Många av dessa icke-fornlämningar är mycket intressanta objekt som man kan ställa en hel rad relevanta vetenskapliga frågor till, som diskuterats ovan. För att ta ett konkret fall: i skogsbygden i Rolfstorps socken, en bit öster om Varberg, ligger en samling välbevarade lämningar efter hemman och torp som övergavs någon gång under mellankrigstiden. Idag växer det skog över det mesta, men det är fullt möjligt att se husgrunder, övergivna åkrar, ängar och beteshagar, gärdesgårdar och en mängd fynd som ligger fullt synliga i markytan (Connelid et al. 2006, Rosén 2007a). Ett intressant projekt skulle vara att i samarbete med de boende i området undersöka platsen – att ta våra vetenskapliga frågor, kring t. ex.

materiell kultur och modernitet, och låta dem möta frågor och tankar från dem som bor på platsen och de som flyttade därifrån. Sannolikt finns några av dem ännu i livet och kan återge sina minnen av liv och arbete på dessa småbruk. En livsform som är en del av vår samtids historia, men som också i hög grad uppfyller Kulturminneslagens krav på "äldre tiders bruk" och som är "varaktigt övergivna". Här skulle väl genomtänkta och riktade grävningar kunna ge viktiga bidrag till att förstå platsen.

Avslutningsvis menar jag att samtidsarkeologin ska ses som en del av den historiska arkeologin, och därmed också en del av arkeologin som helhet, och ska bedrivas med samma grundläggande krav på metod och frågeställningar. Det utmärkande för samtidsarkeologin är då tidsperspektivet och det speciella källmaterial som består av levande människors minnen av platser och händelser. Petersson verkar se en motsättning mellan å ena sidan den professionellt drivna arkeologin, enbart styrd av de vetenskapliga frågeställningarna, och å andra sidan en verksamhet, som till stor del drivs och styrs av allmänheten, och med andra mål än de strikt vetenskapliga. Dock tror jag denna motsättning är en onödig polarisering. Jag kan inte se annat än att det är fullt möjligt att förena synsätten. Med genomtänkta vetenskapliga frågeställningar och metodiskt kunnande, i kombination med en öppenhet också för andras frågor och tolkningar, kan vi genomföra utgrävningar som är god arkeologi i traditionell mening, men som också kan bli utgångspunkt för något mera – fördjupade samtal kring platsers och föremåls betydelse för hur vi förstår och tolkar det nära förflutna. Här finns det också anledning att rucka något på bilden av arkeologen som någon som framför allt "gräver i jorden". Arkeologi är mycket mer än så och det är viktigt att visa.

Kommentar:
 Vårt grävande är ett medel,
 inte ett mål i sig

Martin Rundkvist
 martin.rundkvist@gmail.com

Om jag fick tillfälle att göra forskningsresor i tiden, säg till äldre järnålderns Skandinavien, då skulle jag inte ägna mina vistelser där åt att studera lerklining. Jag skulle inte fundera så mycket på stolphål. Jag skulle inte plundra några gravar. Det jag skulle koncentrera

mig på vore att prata med folk (på urgermanska, så gott det gick) och iakttä deras förehavanden för att försöka begripa hur de levde. Kort och gott skulle jag förvandlas från arkeolog till socialantropolog.

Enligt mitt sätt att se är studiet av det arkeologiska och skrifthistoriska källmaterialet en nödlösning, som eftervärlden tar till när den vill studera hur folk levde för länge sedan. Egentligen vill jag hellre prata med folk, men tyvärr har de ju dött allihop. Jag skulle glatt byta Birkas alla gravar mot telefonnumret till en av stadsborna.

Med mitt perspektiv framstår samtidsarkeologi, definierad som grävande i lämningar från det senaste seklet, mest som meningslöst resursslöseri. Fynden och anläggningarna säger sällan på egen hand något intressant som inte framgår av texter, bilder och kartor – eller av att man ringer de inblandade och frågar.

När vi studerar det avlägsna förflutna, som genom grävande på stenåldersboplatser, är minsta krukskärva vetenskapligt värdefull eftersom vi vet så lite om dess samtid. En krukskärva från 1900-talet är däremot, enligt min mening, fortfarande sopor och bör behandlas därefter. Man kan hävda att arkeologins perspektiv på materiell kultur är speciellt och att vi därför kan bidra med unik kunskap även om samtiden. Men det finns ju redan discipliner som studerar samtidens materiella kultur, vanligen med starkt stöd av skriftliga källor och levande informanter – konstvetare, arkitekturforskare, till och med socialantropologer har en hel del att säga om vår tids ting. Därmed blir samtidsarkeologen hänvisad till att studera sådant som blivit över för att ingen annan forskningsdisciplin bryr sig om det – banala vardagliga ting, sopor. Det är inget bra sätt att använda våra knappa medel.

Håkan Petersson framhåller Snarsmon som ett exempel på bra samtidsarkeologi. Jag är dock måttligt entusiastisk över resultaten därifrån. Konstaterandet av ett kollektivt kök omkring år 1900 är, sett som arkeologiskt bidrag till resandefolkets kulturhistoria, knappast sprängstoff. I stället präglas medierapporteringen om undersökningarna mer av hur behjärtansvärt det är att medlemmar av den berörda minoriteten har fått vara med och gräva. Det rör sig om arkeologisk släktforskning i stil med Jonna Ulins mormors torpgrund, och släktforskning är som bekant en hobby vars resultat mest intresserar de närmast berörda. Nej, jag delar inte Peterssons optimism om att samtidsarkeologin skulle

kunna sitta på en ännu inte realiserad kunskapspotential. Den är nog snarare ett dödfött projekt.

Samtidsarkeologiska fältundersökningar är enbart meningsfulla i de fall där man har en chans att ta fram intressant information som folk håller hemlig. Jag tänker framför allt på massgravar efter folkmord runt om i världen, men även på kriminalteknisk dokumentation av platser där enstaka mordoffer blivit gömda. Ett omtalat fall, där arkeologer borde ha fått säga sitt, var när man tömde en norsk tjärn i jakten på kvarlevorna av en flicka som försvann 1988. En svensk som dömts för flera mord påstod att han hade mördat barnet, "eldat upp" kroppen samt slängt bålresterna i tjärnen. Redan i fält hade en van arkeolog kunnat meddela att det var på tok för få och små benfragment – antalet var ensiffrigt fastän kremeringen skulle ha varit improviserad och deponeringstiden mycket kort. Få osteologer skulle nog ha gjort samma felbedömning som den forskare som klassificerade de fåtaliga fynden. Han kallade dem "ben av en ung människa", men de visade sig senare vara fragment av lim och trä. Flickan förblir lika försvunnen som innan man tömde tjärnen.

Vad beträffar arkeologins kommunikation med allmänheten, så finns det ingen anledning att välja vetenskapligt meningslösa undersökningsobjekt, bara för att kunna släppa in folk som saknar skolning. Även vid fullt välmotiverade utgrävningar av mångtusenåriga lämningar finns det många uppgifter som kan utföras av oskolat folk. Man måste inte sätta de frivilliga på att samla in kolprover, avgränsa stratigrafiska kontexter i tre dimensioner eller preparera fram halvt upplösta skelett in situ. Jag har arbetat mycket med frivilliga i fält, både av kostnadsskäl och för att kommunicera med allmänheten. Enligt mitt sätt att se är det resurslöseri att be dem gräva ut något som inte har någon kunskapspotential. De frivilligas engagemang är en ändlig resurs inom den arkeologiska forskningen, och man får nog räkna med att den krymper om folk inte får vara med och göra något vetenskapligt meningsfullt.

Med dagens antikvariska praxis, finns för övrigt inget som hindrar att allmänheten bökar i samtidens lämningar, utan medverkan av arkeologer. Så har till exempel personalen på ett daghem i Nacka på egen hand låtit barnen bedriva utgrävningar vid grunden till en riven banvaktarstuga vid Saltsjöbanan (den senare invigd 1893). De hittade massor av grejor. Ingen skada skedd, tycker jag, och inga bortkastade arkeologtimmar.

Vad ingrävningar beträffar så är de en museipedagogisk aktivitet, som inte har något att göra med dagens arkeologi. Om två tusen år kan groparna kanske bli värdefulla ur en kronologisk synvinkel som slutna fyndkombinationer (om bara museipersonalen kan hålla sig från att gräva upp dem i förtid). Men eftersom ingrävandet inte syftar till att ta fram någon kunskap är verksamheten inte arkeologi.

Mitt råd, slutligen, till den som planerar utgrävning av en plats där inget exploateringshot föreligger är följande. Samla inga data om du inte har några frågor som de kan besvara.

Arg eller kritisk? Svar på kommentarer

Håkan Petersson
Bohusläns museum
hakan.petersson@vgregion.se

Jag förstår inte denna problematik inom humaniora i allmänhet och arkeologi i synnerhet, som omöjliggör kritik utan att epitet som arg, frustrerad eller hotad i sin yrkesroll skall dyka upp som försvar. Jag upplever ett flertal brister inom samtidsarkeologin. Utgångspunkten för kritiken utgick, där så varit möjligt från en värdering av presenterade resultat, i relation till projektens egna formulerade frågeställningar.

Jag har aldrig sagt, och kommer aldrig att säga, att samtidsarkeologi som helhet saknar relevans. Tvärtom faktiskt. Den har en intressant ingångsvinkel till materiell kultur och engagemang kring kulturhistoria och vad kulturhistoria är och jag tror visst att andra samhällsgrupper kan bidra till förståelsen. Jag möter den intresserade allmänheten som en naturlig del i mitt arbete. Jag slås ofta av kunnigheten om den nära historia som uppvisas i gårdar och trakter runt omkring i vår region. Visst finns det som Rosén beskriver, möjligheter att kombinera det genomtänkta vetenskapliga och metodiska kunnandet, med en öppenhet för andras frågor och tolkningar, och ändå genomföra utgrävningar av god arkeologi. Hos mig har intresset gått mot folkliga och vetenskapliga frågeställningar kring skärgårdsverk från 1900-talets början och 1800-talets backstugor i Bohuslän. Ingenstans har jag antytt att samtidsarkeologi som ämne saknar potential, men projektet bör hålla en slags minsta vetenskapliga kvalitet i sitt hantverk.

Jag försökte vara tydlig i artikelns avgränsning att studien analyserade samtidsarkeologins *egen syn* på fältarkeologi (läs grävningar) så som den gestaltade sig i presenterade projekt, eller själv karakteriserade aktiviteterna som att gräva ut (och ibland in); alltså den praktik eller hantverk, som uppdragsarkeologin har genererat för att söka kunskap. Det är därför en missuppfattning att jag skulle definiera arkeologi som enkom fältarkeologi eller grävning. Avgränsningen är kanske arbiträr och verkar upplevas som irrelevant av debattörerna, med hänvisning till att samtidsarkeologin vill uppnå ett annat syfte. Men kan det ursäktas att man gör hantverket meningslöst och använder det till att beskriva självklarheter? Personligen upplever jag det som att bara dra ett löjes skimmer över vad vi håller på med.

Jag önskar ingen polarisering mellan arkeologi och en samtidsarkeologi så som Rosén skriver. Samtidsarkeologin kan visst vägledas av allmänhetens egenintresse. Jag tror dock att också denna intresserade allmänhet önskar mer än bara kuriosa, att studierna skapar ett kunskapsmässigt mervärde. Det är då väsentligt att professionen inte förleder aktiviteterna in i meningslöshet, som att gräva ner disktrasor och smurfar på museernas innegårdar. Därför om man inom ramen för samtidsarkeologi vill syssla med fältarkeologi (i form av grävningar), bör de utgå ifrån ett reellt kunskapsmässigt behov av studien. Beskrivs studien även som en arkeologisk undersökning, måste man kunna ställa krav på att den också uppfyller de elementära kvalitetskrav som finns inom professionen. Dålig fältarkeologi, hur den än genomförs, blir inte av god kvalitet bara för att den är samtidsarkeologisk.

Det är min uppfattning att det finns fantastiskt intressant kunskap att hämta, det visar inte minst de projekt som jag vill karakterisera som lyckade som t. ex. Snarsmon. Även om resultaten härifrån inte karakteriseras som revolutionerande, så är det de små, enskilda företeelser eller resultat, som tillsammans tenderar att bygga kedjor av belägg som driver kunskapen framåt inom arkeologin. Det torde också gälla 1900-talets okända ting. Jag vet egentligen inte om det var allmänt känt att romer hade kollektiva kök i sin kultur när jag skrev artikeln, men jag fick intrycket av historien om Snarsmon att det fanns en viss spridd kunskap bland lokalbefolkning om platsens romer, men heller inte mer. Det är att snuttifiera grävningarna om

de endast karakteriseras som beskrivandet av ett kollektivt kök. Att det verkar ha varit mer påkostat än övriga hus, indikerar en väsentlig social dimension i byn utöver dess praktiska funktion, vilket implicerar sociala strukturer som fanns i gemenskapen, vilket är det bästa vi kan komma fram till när telefonlinjen till det levande Snarsmon aldrig funnits. Studierna visade också mer än så. Snarsmon användes som ett exempel på arkeologiskt projekt, där man efter vetenskapligt formulerade frågeställningar och med vederhäftigt bruk av arkeologisk metod, sökte okänd information *samtidigt* som ett högre syfte eftersträvades. Ambitionen var att engagera allmänhet, lokalbefolkning och intresserade ur den romerska minoriteten i en diskussion om Snarsmons kulturhistoria.

I detta avseende tycks Berggren hålla med när hon hänvisar till Mats Burström att samtidsarkeologin syftar både till att nå ny kunskap och till fördjupade insikter om hur materiella lämningar påverkar och berör människor. Hon vill emellertid inte värdera det faktiska utfallet, utan beskriver istället samtidsarkeologi som något mer, något bredare, än annan arkeologi där syftet om kunskap gärna kan prioriteras ner till fördel för att engagera och diskutera existentiella frågor, utan att nödvändigtvis erbjuda alla svar. Samtidigt beskriver dock Berggren själv att en samtidsarkeologi som aldrig skapar ny kunskap blir ointressant och legitimiteten, sprungen ur bilden av utgrävningar som kunskapskällor, riskerar att urholkas.

I relation till exempelvis Snarsmon, kvarstår för mig upplevelsen av ett ingrävande av plastsmurfar på museets gård, som ett löjes skimmer över den verksamhet vi bedriver, samtidsarkeologisk eller inte. Allmänhetens engagemang är viktigt, inte bara som en frivillig resurs, men likt Rundqvist menar jag att dess engagemang bygger på att vad de engageras i, upplevs som arkeologiskt meningsfullt. Det var också ett av resultatet i utvärderingen av Kyrkskolans utgrävning i Ytterby. Oavsett hur stor viljan är att engagera, är det därför av yttersta vikt att projekten är arkeologiskt habila, med samma kvalitetskrav, oavsett typ av projekt. Jag kan därför inte annat än att hålla med Rundqvist i hans råd att samla inga data om du saknar frågor som de kan besvara.

Det önskas mer av dialog, som bland annat Cornelius skriver, där folk från de olika fälten respekterar varandras expertis och erfarenheter. Ändå kan det anses

förmåtet att kritisera just avsaknaden av respekt för den yrkeskunskap, som uppodlats sedan förra sekelskiftet. Det krävs inte bara en önskan, utan också en acceptans, för att kunna tillhöra den *arkeologiska familjen*. Flera av kommentarerna beskriver hur min frustration och bedömning av samtidsarkeologin härleds ur min roll som uppdragsarkeolog. Samma argumentation kan användas omvänt då 90 procent av samtidsarkeologin utförs av universitetsstudenter, universitetsanställda och/eller personer utan större erfarenhet av uppdragsarkeologi. För mig personligen haltar dock argumenten av framförd kritik eftersom jag aldrig haft en så enkelspårig syn på vad uppdragsarkeologi är. Däremot, min kompetens som uppdragsarkeolog ger mig dock möjlighet att studera vad som är adekvat fältmetodik och det är just avsaknaden av denna som föranlett mig att skriva artikeln. Det är synd att stora delar av samtidsarkeologin inte greppar handsken när det skulle kunna ge så mycket mer kunskap.

Rosén, C (2008). Uppdragsarkeologi och samtidsarkeologi - oförenliga begrepp?. I Burström, M (red.) *Samtidsarkeologi – varför gräva i det nära förflutna? Rapport från en session vid konferensen IX Nordic TAG i Århus 2007*, Huddinge.

Referenser

- Burström, M (2007). *Samtidsarkeologi. Introduktion till ett forskningsfält*. Stockholm.
- Burström, M (2008). *Samtidsarkeologi – varför gräva i det nära förflutna?* Huddinge.
- Connelid, P, Håkansson, A & Rosén, C (2006). *Landskaps-historia kring Bockstens mosse*. (Bockstensprojektet rapport mars 2006).
- Kulturminneslagen (2010) <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19880950.htm>, datum 2011-02-17.
- Lihammer, A (2010). De andras landskap. Små berättelser och moderna rum, I Lihammer, A & Nordin, J M (red.) *Modernitetens materialitet*, Stockholm.
- Matthews, K (1999). Familiarity and contempt: the archaeology of the 'modern'. I Tarlow S & West S (red.) *The Familiar Past? Archaeologies of later historical Britain*, London.
- Persson, M (2008). Glädjens arkeologi. Utgrävningen av en dansbana. I *Samtidsarkeologi - varför gräva i det nära förflutna? Rapport från en session vid konferensen IX Nordic TAG i Århus 2007*, Huddinge.
- Rosén, C (2007a). Torpare och materiell kultur. I Welinder, S (red.) *Torpens arkeologi*, Stockholm.
- Rosén, C (2007b). Uppdragsarkeologi och modernitet. I Ersgård, L (red.) *Modernitet och arkeologi. Artiklar från VIII Nordic TAG i Lund 2005*, Lund.